

5. Гаркуша А., Петриченко Є. Регламентация повноважень щодо здійснення дізнання у кримінальному процесі. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2021. № 1. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/6571/1/26.pdf>

6. Організаційно-правові, адміністративні та кримінальні процесуальні аспекти діяльності підрозділів дізнання Національної поліції України: монографія / М.Ю. Романов, О.Ф. Кобзар. – Кропивницький: Донецький державний університет внутрішніх справ; – Київ: 7БЦ, 2022. – 540 с.

7. Братішко Н. А. Дізнання як форма досудового розслідування. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 19–20 трав. 2022 р.). С. 561–564. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/download/123456789/88195/1/Bratishko_dosudove_rozsliduvannia.pdf;jsessionid=4770BF41D153706C2DBBE4CDCDD476BC.

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.6.46>

СКІЧКО І.А.

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

THE CONCEPT AND ESSENCE OF COLLABORATION

Авторкою аналізується поняття та сутність колабораційної діяльності як виду антисоціальної поведінки та явища, що загрожує державному суверенітету та територіальній цілісності. Доводиться позиція про суттєву суспільну небезпечність даного виду злочинної діяльності, зокрема в умовах активного ведення бойових дій на території України.

Встановлено, що колабораціонізм, як вид злочинної діяльності має приналежність до категорії злочинів проти основ національної безпеки України та має змістом співпрацю в формі сприяння відповідної особи чи групи осіб, які проживають на території держави, із тими особами, що протиправним й протизаконним способом здійснюють спроби її окупації.

Звертається увага на те, що колабораціонізм і пособництво в окупації не є тотожними поняттям, оскільки вони мають різну злочинну мету та особливості конструкції складу кримінального правопорушення, водночас, крізь призму процедури доказування, схожість елементів і певних особливостей діянь, як і їх відмінність, можливо встановити шляхом окреслення суб'єктивної сторони кримінального правопорушення

Доведено, що видами колабораційної діяльності є ті форми та способи вчинення відповідного діяння, що спрямовані, з урахуванням кінцевої мети на досягнення злочинного результату. Водночас, розглянуто позицію низки дослідників про те, що колабораційна діяльність є добровільна та примусова, а її форми можуть виражатися військових, економічних, культурних, адміністративних, індивідуально-політичних сферах буття соціуму.

Проаналізовані матеріали показали, що питання колабораційної діяльності, як типу соціальної поведінки та вид злочинної діяльності наразі досліджені не-

достатньо, це зокрема пов'язано з нещодавнім унесенням відповідного діяння до переліку кримінально каранних, що дає підстави для подальшого аналізу процесу правозастосування окремих теоретичних категорій крізь призму слідчої та судової практик.

Ключові слова: розслідування, колабораціонізм, відповідальність, поняття, сутність, слідча діяльність, правоохорона.

The author analyzes the concept and essence of collaboration as a type of antisocial behavior and a phenomenon that threatens state sovereignty and territorial integrity. The position on the significant social danger of this type of criminal activity is proved, in particular in the conditions of active hostilities on the territory of Ukraine.

It has been established that collaborationism, as a type of criminal activity, belongs to the category of crimes against the fundamentals of national security of Ukraine and has the content of cooperation in the form of assistance to the relevant person or group of persons residing in the territory of the state with those persons who illegally and illegally attempt its occupation.

Attention is drawn to the fact that collaborationism and complicity in the occupation are not identical concepts, since they have a different criminal purpose and structural features of the composition of the criminal offense, at the same time, through the prism of the procedure of proof, the similarity of elements and certain features of the acts, as well as their difference, can be established by outlining the subjective side of the criminal offense.

It is proved that the types of collaboration activities are those forms and methods of committing the relevant act that are aimed, taking into account the ultimate goal of achieving a criminal result. At the same time, the position of a number of researchers that collaboration is voluntary and coercive is considered, and its forms can be expressed in the military, economic, cultural, administrative, individual political spheres of society.

The analyzed materials showed that the issues of collaboration as a type of social behavior and type of criminal activity have not been sufficiently investigated, this is in particular due to the recent inclusion of the relevant act in the list of criminally punishable ones, which gives grounds for further analysis of the process of law enforcement of certain theoretical categories through the prism of investigative and judicial practices.

Key words: investigation, collaborationism, responsibility, concept, essence, investigative activity, law enforcement.

Актуальність тематики. Дотримання прав і свобод людини і громадянина в будь-якому цивілізованому суспільстві та державах світу забезпечується в спосіб організації та забезпечення ефективного функціонування всіх органів державної влади, інституцій і загального уявлення про правопорядок як соціальне явище. Водночас, державницька діяльність, за своїм змістом, покликана забезпечувати суспільство та всіх його членів (відповідних осіб, що мають правову приналежність до нього), відповідно, це дає підстави ствердити, що напад на державні інтереси, є нападом на права і свободи всіх членів суспільства.

Колабораційна діяльність, за своєю правовою та соціальною природою, покликана дестабілізувати діяльність держави, підірвати її суверенітет, незалежність та національну безпеку, а відповідно, є одним із найбільш серйозних і небезпечних деструктивних факторів, серед інших кримінально каранних діянь. Так, на сьогодні поняття та зміст колабораційної діяльності, на нашу думку не знайшло належного відображення в працях дослідників й є не достатньо проаналізованим крізь призму доктрини наук криміналістики (з точки зору формування методики його розслідування) та кримінального права (оскільки дана галузь є визначальною та основною, в питанні диференціації правомірності та протиправності діянь).

Вторгнення російських військ на територію України, посягання на її територіальну цілісність та державний суверенітет супроводжується не лише збройними нападами, а й застосуванням методів гібридного протистояння, що зокрема може здійснюватися в спосіб активізації колабораційної діяльності відповідних осіб на території України. Крім цього, чільним буде зазначити, що правовий режим окупації, перш за все передбачає співпрацю, під загрозою застосування сили чи добровільно з місцевим населенням. Ці питання, крізь призму методики досудового

розслідування колабораційної діяльності як кримінально караного діяння на сьогодні є недостатньо дослідженими, а зокрема й через відносно нещодавнє доповнення Кримінального кодексу України відповідною статтею.

Дослідження злочинів проти національної безпеки України з точки зору формування методики їх досудового розслідування, а також необхідного, надання кримінально-правового аналізу відповідного типу й виду соціальної поведінки здійснювали багато вітчизняних учених, а зокрема: та інші. Але, військова агресія росії проти України, нещодавнє внесення до переліку кримінально каранних діянь такої діяльності як колабораційна, а також швидкоплинність національного законодавства з цього питання вимагають глибокого дослідження вказаного явища, із застосуванням всіх необхідних наукових методів, а також емпіричних даних.

Метою статті є аналіз поняття та сутності колабораційної діяльності. Це в свою чергу зумовлює необхідність розв'язання таких дослідницьких завдань, як: 1. Окреслення підходів до тлумачення поняття колабораціонізму як антисоціального явища та кримінально караного діяння; 2. Обґрунтування сутності суспільної небезпечності колабораціонізму як протиправної діяльності в масштабах держави; 3. Окреслення основних науково-теоретичних і практичних положень, що мають криміналістичне значення в формуванні методики досудового розслідування колабораційної діяльності крізь призму отриманих наукових результатів.

Об'єктом статті виступають суспільні відносини, в сфері кримінально-правової охорони основ національної безпеки України.

Предметом дослідження є поняття та сутність колабораційної діяльності.

Виклад основного матеріалу статті. Як зазначалось нами попередньо, явище колабораціонізму, як виду діяльності, наразі є недостатньо дослідженим, оскільки крізь призму соціології, воно є багатоманітно охарактеризованим, але з огляду на віднесення цього діяння до категорії кримінально протиправних, воно потребує додаткового вивчення, крізь призму кримінального законодавства та зокрема, для формування методики його досудового розслідування.

Як указує О. Гончаренко, саме поняття колабораціонізму, як соціального явища виникло у Франції й означає співпрацю населення або громадян держави з ворогом. У радянський період ця проблема належала до однієї із заборонених, адже у разі її активного вивчення ставилася під сумнів широко розповсюджена теза про морально-політичну єдність радянського суспільства. Питання співпраці з ворогом розглядалося здебільшого в контексті «зради Батьківщини» та «поблищництва» і знайшло своє конкретне відображення в тогочасному радянському кримінальному законодавстві. У радянській історичній науці термін колабораціонізму вживався переважно для пояснення питання співпраці з гітлерівцями у військово-політичній сфері в країнах Західної Європи [1]. Тобто, колабораціонізм у широкому соціо-культурному сенсі слід вважати співпрацю з ворогом населення чи громадян. Відповідно, в Українських реаліях, важливим є зазначення про те, що громадяни України, співпрацюючи з ворогом (російсько-окупаційними військами та їх керівництвом) зашкоджують національній безпеці та ставлять під загрозу територіальну цілісність, що в свою чергу й формує зміст соціальної небезпеки відповідного діяння.

У дослідженнях вчених-істориків указується, що у світовій суспільно-політичній літературі співпраця з окупантами (колабораціонізм) розглядається як ганебне явище, як дії, спрямовані проти інтересів власного народу, держави та її союзників. Розрізняють політичний, військовий, військово-політичний, адміністративний, економічний, побутовий колабораціонізм. Колабораціонізм є не вимушеною, а добровільною співпрацею з окупантами [2, с. 4]. Дана позиція фрагментарно ставить під сумнів позиції деяких дослідників і вчених про те, що колабораціонізм може бути примусовим явищем, оскільки форми та способи примушування осіб до такої діяльності можуть бути різноманітними. З цієї точки зору слід зазначити, що стаття 111-1 Кримінального кодексу України також апелює поняттям «добровільності», чи то зайняття посади в окупаційній адміністрації, чи то виправдання збройної агресії росії проти України.

В. Хвіст, у свою чергу, аналізуючи колабораційну діяльність населення криму з німецькими військами за часів Другої світової війни, виділяє три аспекти колабораціонізму: політичний, військовий та економічний. Політичний аспект співпраці з окупантами викликає науковий інтерес, оскільки дослідниця підкреслює, що кримське населення радісно зустріло німецькі війська, вбачаючи в них своїх визволителів. Тому люди охоче працювали на «новий порядок». Але німці своєю поведінкою відштовхнули від себе спочатку політично активні кола, а згодом і широкі верстви населення» [3]. Водночас, на нашу думку позиція щодо надання неоднозначної історичної оцінки вказаного проміжку історії України хоч і потребує додаткового дослідження, проте, явище колабораціонізму вчена фрагментує на декілька форм,

ззначаючи при цьому, що воно здійснюється добровільно, й протиставляється тиску, як виду впливу на свідомість людини.

Колабораціонізм як явище підриває національну безпеку України та становить безпосередню загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційного ладу та іншим національним інтересам України, тому повинен нести за собою відповідальність, встановлену законом. Крім того, постконфліктне врегулювання неможливе без відновлення справедливості та обмеження ряду прав осіб, причетних до колабораціонізму, що можливо вирішити виключно законом [4]. Тобто, зміст колабораційної діяльності полягає в протиставленні позиції особи, що проживає на території України на законних підставах або ж громадянина (громадянки) України, державі в цілому, її діяльності та національній і державній безпеці. Справедливим буде вказати, що екзистенційним і внутрішньо суперечливим змістом колабораційної діяльності в цивілізованому світі постає те, що всі особи мають право вільного переміщення й вибору місця проживання, діяльності та інших аспектів суспільного життя, проте з урахуванням цього, а також користуючись правовими привілеями статусу громадянина України чи-то особи, що проживає на законних підставах на території України (а відповідно користується широким спектром прав і свобод) відповідний суб'єкт сприяє захопленню держави, підриву її суверенітету та територіальній цілісності.

А. Ухач у своїх дослідженнях явища колабораціонізму часів Голокосту, апелює поняттям «місцевий колабораціонізм», виділяючи при цьому два типи колабораціонізму в загальному розумінні, а саме: політичний та функціональний. Співучасть у здійсненні нацистського насилля, зокрема й Голокосту є функціональним типом колабораціонізму (наприклад поширення антисемітської пропаганди до безпосередньої участі у вбивствах), а колаборантами, в такому випадку є ті, хто взяв активну участь у переслідуванні євреїв [5]. Така позиція є досить дискусійною, оскільки вказаний дослідник надає характеристику поняттю колабораціонізму як соціальному явищу та громадському руху, не встановлюючи, що такі діяння є кримінально караними чи взагалі суспільно небезпечними. Водночас, ще раз підкреслюється, що колабораціонізм є добровільним і свідомим видом людської діяльності, що полягає в співпраці з окупаційною владою, що займає певну ділянку адміністративно-територіального устрою на незаконних підставах.

О. Заєць найбільш точно надає визначення поняттю колабораціонізм, вказуючи, що це складне, неоднозначне суспільно-психологічне та етичне явище, що виникає у результаті взаємодії суб'єктів комунікативного процесу (окремих індивідів, певних політичних організацій з окупантами). Це добровільна або вимушена співпраця з ворогом у будь-яких сферах життя – політичній, військовій, економічній, побутовій, соціокультурній [6]. У той же час А. Слюсаренко обґрунтовує історичний приклад, що колабораціонізм в Україні проявився в широкому діапазоні – від побутового рівня до адміністративної та військової співпраці. Він мав різний характер – добровільної співпраці з нацистами з політичних чи ідеологічних переконань, вимушеної тривалої або вимушеної епізодичної співпраці з гітлерівцями та їхніми союзниками за часів Другої світової війни [7]. Таким чином указується, що для здійснення колабораційної діяльності важливою є обстановка, а також конкретна ситуація – наявність збройного чи будь-якого іншого конфлікту, щодо державного суверенітету та територіальній цілісності певної країни, а також активне, усвідомлене й цілеспрямоване виправдовування та сприяння колу осіб, що незаконно й протиправно, посягають на правопорядок, незалежність та територіальну цілісність певної держави.

На прикладі російської агресії проти України, важливим є підкреслити, що колабораційної діяльності, як зазначається в відповідній статті Кримінального кодексу України є перелік діянь, що спрямовані на виправдування збройної агресії та/або сприяння окупаційним військам росії як на території України, так і за її межами.

Висновки. Аналіз поняття та сутності колабораційної діяльності як виду антисоціальної поведінки та явища, що загрожує державному суверенітету та територіальній цілісності, дав підстави доводити позицію про суттєву суспільну небезпечність даного виду злочинної діяльності, зокрема в умовах активного ведення бойових дій на території України.

Встановлено, що колабораціонізм, як вид злочинної діяльності має приналежність до категорії злочинів проти основ національної безпеки України та має змістом співпрацю в формі сприяння відповідній особі чи групі осіб, які проживають на території держави, із тими особами, що протиправним й протизаконним способом здійснюють спроби її окупації.

Звертається увага на те, що колабораціонізм і пособництво в окупації не є тотожними поняттями, оскільки вони мають різну злочинну мету та особливості конструкції складу кримінального правопорушення, водночас, крізь призму процедури доказування, схожість елементів

і певних особливостей діянь, як і їх відмінність, можливо встановити шляхом окреслення суб'єктивної сторони кримінального правопорушення

Доведено, що видами колабораційної діяльності є ті форми та способи вчинення відповідного діяння, що спрямовані, з урахуванням кінцевої мети на досягнення злочинного результату. Водночас, розглянуто позицію низки дослідників про те, що колабораційна діяльність є добровільна та примусова, а її форми можуть виражатися військових, економічних, культурних, адміністративних, індивідуально-політичних сферах буття соціуму.

Проаналізовані матеріали показали, що питання колабораційної діяльності, як типу соціальної поведінки та вид злочинної діяльності наразі досліджені недостатньо, це зокрема пов'язано з нещодавнім унесенням відповідного діяння до переліку кримінально каранних, що дає підстави для подальшого аналізу процесу правозастосування окремих теоретичних категорій крізь призму слідчої та судової практик.

Список використаних джерел:

1. Гончаренко О. Проблеми інституційного визначення терміна колабораціонізму, його видів та ознак у сучасній вітчизняній історіографії. Військово-історичний меридіан. URL: https://www.vim.gov.ua/pages/_journal_files/23.05.2019/pdf/VIM_23_2019-5-24.pdf
2. Дерейко І. І. (2007). Колабораціонізм, поняття. Енциклопедія історії України : у 8 т. / редкол. В. А. Смолій (голова) та ін. К. : Наук. думка, 2007. Т. 4. С. 440-441.
3. Хвіст В. Кримсько-татарський колабораціонізм в роки Другої світової війни: сучасне бачення / В. Хвіст // Вісник аграрної історії. – № 11–12. – 2005. – С. 114–120.
4. Мудрецька Г.В. Колабораційна діяльність під час воєнних дій в Україні/ Мудрецька Г.В. // Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 21 липня 2022 –р. Одеса: ОДУВС, 2022. С. 74 – 76.
5. Усач А. Місцеві колаборанти та Голокост в Україні: перспективи і виклики дослідження / А. Усач // Українське суспільство і пам'ять про Голокост: наукові та освітні аспекти (Вибрані доповіді IX і X круглих столів до Міжнародного дня пам'яті жертв Голокосту) / Редкол.: А. Подольський, С. Осіпчук. – Київ: Український центр вивчення історії Голокосту; КВІЦ, 2018. – 108 с. – С. 41–48.
6. Заєць О.М. Юридична характеристика дефініції колаборація. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції на тему: «Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму» 21 липня 2022 року. URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/2715/1/Заєць22.pdf>
7. Слюсаренко А.Г., Патриляк І.К., Боровик М.А. Україна в роки Другої світової війни: навчальний посібник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів. – К., 2009. – 447 с.